

REHA TANÖR

# Ud Çalan Kadınlar

Sana Michelin'li Sofralardan Baktım

Aziz İstanbul

deneme



*Bu kitap, yaşıamının elli yılını bana ayırmış olan kadına  
küçük bir teşekkürdür.*

*23 Nisan 2023*

Evren  
Zamansız ve sonsuz.  
Neredeyiz biz?  
Bilmece çözümsüz.

Onu bulmak  
Tedadüf,  
Ulaşmak  
Güçtü.  
Hepsi oldu.

Sene yetmiş üçtü.

## İÇİNDEKİLER

Yer Gösteren Açıklama .....	9
Köprü ve Sisifos'un Kayası Üzerine.....	12
Camondo Merdivenleri ve Çaresizlik Üzerine .....	64
Berber Ömer'in Dükkânı ve Kuşaklar Üzerine .....	119
<i>Fatih-Harbiye</i> ve Ud Çalan Kadınlar Üzerine.....	157
Recebin Kahvesi ve Armağanın Değeri Üzerine .....	243

## YER GÖSTEREN AÇIKLAMA

Bu kitap İstanbul'daki “yerler” ve o yerlerin çağrıştırdığı “dü-şünceler” üzerinedir.

İstanbul hem çok eski hem de çok yeni bir şehir.

İÖ, yani İsa'dan öncesi de var; İS, yani İsa'dan sonrası da...

İÖ, internet öncesini de görmüş; İS, internet sonrasını da yaşamakta...

Geçmişte iki muhteşem imparatorluğun başkentidir.

Günümüzde üç saatlik uçuşla iki milyar insana ulaşılabilen bir yerdir.

Bu şehir güneş doğarken canlı, kıvrak bir Rumeli oyun havasıdır. Günboyu arabesktir, türküdür, rap'tir, Mozart'tır. Her an farklı bir ritimde yankılanır kulağınızda. Bazen de tango yapar karşınızda. Akşam kavuşurken o artık hüznü bir Selahattin Pınar bestesidir.

Ertesi sabah kalktığınızda bir de bakar ve hayranlıkla şaşarsınız ki, o İstanbul bu kez dün bıraktığınızdan farklı yerler, değişik sesler, başka insanlarla size “günaydın” demektedir. Zordur ona ayak uydurmak.

Yerler, yerleşenleri etkiler, yerleşenler de yerleri...

Şehirdeki “yer”lerin kimi, zamanla yok oldu; bazıları değişti, yenileri sürekli ekleniyor. Çocukluğumda Şişli'nin ötesinde oturulacak semt yokken, binaların başının henüz göğe

ermediği dönemlerde, pirinci bakkaldan, zerzevatı manavdan alırdık. Berberde erkekler saç sakal tıraşı olur, hanımlar saçlarını yaptırdı. Şimdi kentin ucu bucağı yok, plazaların, rezidansların daha ne kadar yükselecekleri belli değil. Artık kıymayı da pırasayı da marketlerden alıyoruz. Kahvehaneler *coffee house* oldu, hanımlar *gym*'lere, rekonstrüktif cerrahlara, *hair designer*'lara gidiyorlar.

İstanbul'un bildik "yer"lerine, son yıllarda dikkat çeken yeme içme mekânları da eklendi. Bunlar da bir metropole yakışan renkler oluşturdular. Sayıları ve düzeyleri arttıkça rekabet çitası da yükseldi, yeme içme yerlerini mercek altına alanlar tarafından notlandırılmaya başlandılar. Son olarak da 2022'de uluslararası lokanta değerlendirmesi de yapan lastik üreticisi Michelin'in yıldız verdiği ya da önerdiği lokantalar kervanına katıldılar. Bunlar da artık İstanbul'un "yer"leri arasında sayılır oldular.

Yerler değişirken yerleşenler aynı kalır mı? Şehirde on sekiz değil de bir milyon insan otururken dünyanın dönüşü mü ansızın hızlandı bilinmez; etrafımızdaki insanlar birdenbire çoğalıverdi. İçeriden dışarıdan birbirini anlamayan, kültürleri, değerleri, ihtiyaçları, arzuları ve korkuları aynı olmayan insanlar yanı başımızda bitiverdi. TÜİK tarafından açıklanan 2021 nüfus sayımına göre İstanbul'da doğanlar artık burada oturanların yarısı kadar bile değil. Çođunluk başka yerlerde doğup kente gelen insanlara geçti. Dahası, her yüz kişiden yedisi de dış ülkelerde doğmuş olan hemşerilerimiz. Burada yepyeni bir şehir var artık.

Yerler ve yerleşenlerdeki hızlı ve dinamik değişim, ortaya dekoru ve oyuncusuyla her gün bir başka tiyatro sahnesi çıkarır oldu.

Hem çok eski hem de çok yeni olan bu zor ve muhteşem

şehirde birbirine benzemeyen yerler ve apayrı yerleşikler arasında vapurlara, tramvaylara binerek, çoğu kez de tabana kuvvet dolaşırken görülenlerin, insanı düşünceden düşünceye savurmaması mümkün müdür? Ben de gezerken ve düşünürken, varolmanın değerini, yaşamanın, özellikle burada yaşamanın lezzetini de yeniden keşfettim. “Sokakta düşünen bir adam” olarak gördüklerimi, yakın geçmişimizde yaşadığım kimi komik, kimi acıklı olayları, giderek solan anıları, kafamın içindekileri sizinle paylaşmak istedim.

Bakarsınız lazım olur.

## KÖPRÜ VE SİSİFOS'UN KAYASI ÜZERİNE

Köprü deyince eski İstanbulluların aklına ilk gelen Galata Köprüsü'dür. (1) Boğaz'a takılan üç gerdanlık daha sonraki yılların armağanlarıdır. Onların henüz ortada olmadığı yıllarda Haliç tarafında Galata Köprüsü'nün muavini gibi iki adım gerisinde duran, daha mütevazı kılıklı bir köprü daha vardır: Unkapanı Köprüsü. Ne ki, sadece Köprü dendiğinde anlaşılan, Fatih'i, Sultanahmet'i ile surlar içine sığmakta zorlanan yaşlı şehri, Galatâsı, Cadde-i Kebir'i ile Karşı Yaka'ya (2) bağlayan, iki farklı kültürü öpüştüren Galata Köprüsü'dür. Hani Aziz Nesin'in, *"Köprü'ye geldim, ne göreyim. Köprü'nün Haliç, Boğaz, iki yanı silme balıkçı kayıklarıyla dolu,"* (3) diye tek kelimeyle belirttiği köprü...

Ara Güler'in bir siyah beyazı geçti elime. Karaköy tarafında yüksekçe bir yerden basmış deklanşöre; Köprü'yü sağıyla soluyla, önüyle arkasıyla Eminönü'ne kadar sığdırmış çerçevenin içine. Ben o fotoğrafın çekildiği yılların Köprü'sünü, yıpranıp, gözden çıkartılıp, şatafatlı gazinodan pavyona düşen şarkıcılar gibi Haliç'in iç taraflarına yollandığı tarihe kadar dolu dolu yaşadım. Size o yıllarını anlatayım, çağrıştırdıklarını birlikte düşünelim.

Köprüler niçin inşa edilir? Bir taraftan öte tarafa geçmek için, değil mi? Bizimkinin farkı, kişiliği ve değeri daha bu ilk



adımda kendini gösterir. Doğrudur, Eminönü ile Karaköy'ü kucaklaştırır ama o kadarlık mı? Bununla yetinmez, orada bekleme yapmaz, diğerlerinden farklı başka işlevler de üstlenir. Şehirlerde metroların, banliyö trenlerinin insanları getirdiği, sonra tekrar oradan alıp geldikleri yerlere iade ettiği merkez garlar, istasyonlar gibi bizim Köprü de Boğaz'dan, Kadıköy'den, Adalar'dan ve Haliç'ten gelen Şehir Hatları vapurlarının, yolcularını kentin merkezine indirdikleri, yine oradan alıp gidecekleri yerlere teker teker dağıttıkları bir ana iskeledir öncelikle.

Pek çok köprü görmüşlüğüm vardır ama hem köprü olup hem de böyle Merkez Terminal İstasyonu görevi yapan bir tane daha dünyada var mıdır, bilmiyorum.

İlkokuldayken büyükbabamın elinden tutarak birkaç kez vapurla Beylerbeyi'nden "İstanbul'a indiğimizi" hatırlıyorum. Büyüyüp kendimi bildiğimde ise 1960 yılından başlayarak on dört yıl boyunca Vaniköy'den kalkan, 08.18'de Beylerbeyi'nden iskele alınırken son yolcu olarak atlamaktan keyif duyduğum, Kuzguncuk ve Üsküdar'a uğradıktan sonra Köprü'ye varan vapurun düzenli yolcusu oldum.

Ortaokul birinci sınıfa başlarken büyükbabamın "Aziz Efendi Malzeme-i İnşaiye Dükkânı"nın emektarı Şerif Efendi'nin sırtladığı bir hurçla binmiştik 71 numaralı Halas vapuruna. Hurcun içinde yatılı okulda yatacağım şilte, altıma sereceğim çarşaf, üstüme çekip ilk başlarda gizlice ağlayacağım yorgan vardı. Köprü'yle bilinçli olarak o gün tanıştım ve onun elektriği beni o gün çarptı. 1974'te evlenip semttten ayrılanaya kadar da sarsmaya devam etti. Hukuk fakültesinde verdiğim son sınava dek her sabah düzenli olarak Beylerbeyi'nden binip, yirmi beş kuruşa satılan *Cumhuriyet* gazetesini okuyarak Köprü'ye, oradan da otobüsle Beyazıt'a ulaştım, dönüşte

de Köprüden eve, yalnızlığıma geri geldim. Yıllar, herkes ve her şey gibi bizi de değiştirdi. Ben olgunlaştım, köprü yaşlandı, karakterlerimiz farklılaştı, bedenlerimiz değişime uğradı, eski görüntümüzden uzaklaştık.

Ben size ikimizin de formda olduğu, altmışla yetmiş dört arasının Köprü'sünü anlatacağım. O yılları mütevazı kamerasıyla sonsuzlaştıran Ara Güler de zaten daha sonrasını çekmeye elinin gitmediğini söyler: *"Makinemi alıp sokağa çıkmak içimden gelmiyor. Çünkü benim düşündüğüm bir İstanbul vardır. O İstanbul yoktur ki artık ben o İstanbul'un resmini çekerim. Şimdi bambaşka, adı İstanbul olan fakat İstanbul olmayan, bizim bildiğimiz İstanbul olmayan bir İstanbul."* (4)

O yılların Köprü'sünün her iki yanında da vapur iskeleleri diziliydi. Haliç tarafındakiler daha çelebi, daha gösterişsiz, kendi hâlindeydi çünkü o yöndeki seferler daha seyrekti, birkaç vapurla az sayıda iskeleye uğrayarak yapılıyordu. Biliyoruz ki şehrin geçmişinde, on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda kayda değer bir hareketlilik, oradan oraya sıkça gelip gitmeler yoktur. O dönemlerin Eyüp'te oturan efendileri, "Hadi hanım, kalk Beykoz'a kadar gidip bir paça yiyelim, kemik erimene de iyi gelir," diyemiyorlardı. Hem vapur, tramvay nedir pek bilinmiyordu hem kemik erimesine nelerin iyi geldiğini topluma öğreten hekimler henüz medyadaki yerlerini almamışlardı hem de karısını dışarıda yemeğe çıkartacak kocalar yoktu.

O mahzun İstanbul'da hayat prostatlı amcaların çiši gibi ağır ve cılız aktığından insanlar oturdukları yerde oturuyor, başlarını mahallelerinden, yakın çevrelerinden pek çıkarmıyorlardı. II. Mahmut dönemine kadar Beyoğlu ile Yarımada yakalarını birbirine bağlayan bir köprünün yapılmamış olması da bu durağanlığa, ihtiyaç olmayışına bağlanabilir. Dü-

şününüz ki, iki yaka arasındaki ulaşım Osmanlı'nın ilk dört yüz yılı boyunca yalnızca kayıklarla sağlanmıştır. Mimar ve yazar Uğur Tanyeli bu durumu, "*kentsel porozitenin ve mobilitenin düşüklüğü*" tanımlamasıyla açıklar ve bundan, "*hem kentlilerin ulaşım donatılarını az kullandıkları hem de yönetimin bu mobilite azlığını özellikle talep ettiği*" sonucunu çıkarır. (5) Sizin anlayacağınız, kocanın karısına, "Kulak ver de, sakatatçı geçerken paça alayım, haşlayıverirsin," diyerek evde pijamasıyla oturduğu, yöneticilerin ise, "Aman aman, halk bir yere kıvıldamasın, fazla hareket tehlike doğurur, böylesi iyi," diye düşündüğü dönemler...

Çok yıllar sonra şehre vapur, tramvay, otobüs geldiğinde dolaşım başlamış; Kasımpaşa, Eyüp, Balat, Fener gibi Haliç'teki semtlere yönelik hareketlilik de artınca, buralara otobüse atlayarak gitmek kolaylaşmıştı. Bu nedenle Köprüden kalkarak o yöne giden vapurlara rağbet azalmış, giden olmayınca sefer sayısı seyreltilmiş, vapurların da külüstürleri bu hatta verilmişti. Köprü'nün Marmara tarafında Karaköy'den Eminönü'ne kadar boydan boya, yan yana dizilmiş iskeleler ise daha afili ve canlıydı çünkü buraya şehrin her tarafından her saat her cins insan gelir gider olmuştu. Yolcu alıp bindiren vapurlar da öteki tarafa hizmet verenlerden daha büyük ve gösterişliydi. Sonraki yıllarda bu iskelelerin de bazıları kaldırıldı, kimisi Eminönü tarafına kaydırıldı.

Köprü'nün üstü bir âlem, altı bambaşka bir dünyadır. Madem lafa iskelelerden girdik, öyleyse önce onların bulunduğu alt kata göz atalım.

Kimine cakalı Ada vapurları afili bir biçimde yanaşır; birkaçının önünde Üsküdar, Beylerbeyi, Kanlıca, Beykoz gibi semtlere uğrayarak Anadolukavağı'na kadar giden daha mütevazı yapıdaki vapurlar sıraya girer; Avrupa yakasın-

da Beşiktaş'tan başlayarak Bebek, Yeniköy, Sarıyer derken Rumelikavağı'na kadar ulaştıracak olanlar da boş bulduklarına yanaşır.

“Amca, Üsküdar'a hangisi gidiyor bunların?” ya da “Dayı, Küçüksü'ya nereden gidilir?” diye sorulmaz, sorana dışarıklı muamelesi çekilir çünkü. Köprü'ye gelen İstanbullular nereye borda edeceklerini bilirler. Kalkış, sabırsızlıkla ve bir an önce yayılıp rahatlamamanın telaşıyla beklenir. Tek seferlik bilet alacak olanlarla, memur ve talebe abonmanı edinmek isteyenler için gişeler hemen yan taraftadır. Ücret peşin ödenir.

### **“Geldikleri Gibi Giderler!”**

Kadıköy'e gidecekler içinse Köprü'nün Karaköy tarafında ayrı ve çift taraflı çalışan bir iskele vardır. Bunun bir yanından hiçbir yere uğramadan Kadıköy'e gidecek vapurlar kalkar, öteki tarafı ise Haydarpaşa'ya uğrayarak Kadıköy yapacakların bineceği bölüme ayrılmıştır. Atlamamak gerekir ki, Haydarpaşa Garı tüm ihtişamı ve işleviyle ayakta olduğundan onun hemen önünde yer alan Vedat Tek imzalı tarihi vapur iskelesinin ayrıca önemi vardır. Anadolu'dan trenle İstanbul'a kasketleri, şalvarları, poturları ve sıcak yaz aylarında bile kalın ceketleriyle gelenler ilk şaşkınlığa burada uğrar, gardan çıkmalarıyla birlikte kentin yüzlerine tokat gibi çarpan, ağzını açıp yutacak bir ejderha gibi üstlerine doğru gelen büyüklüğünden mi korksunlar; yoksa denizi, martısı, camisi, sarayı ile “Hoş geldin” diye kucaklayan güzelliğine mi teslim olsunlar, kestiremezler.

Anadolu'yu Haydarpaşa'da İstanbul'a bağlayan garın önündeki narin vapur iskelesinden karışık duygularla binen biri daha vardır. O, vapura değil Enterprise adlı (sonradan

Kartal oldu) bir küçük tekneye atlar. Mondros Antlaşması imzalanmış, Grup Komutanı olduğu Yıldırım Orduları dağıtılmış, görev yerinden İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Tarih 13 Kasım 1918. Küçük istimbot, İstanbul'u işgal eden elli beş parçalık düşman donanmasının arasından geçerek Köprü'ye doğru yol almaktadır. Ayaktaki iki zabitten biri ağlayarak, "Geldiler," der. Kısa bir sessizlik olur ve aldığı yanıt çok kararlı biçimde Boğaz'ın isyankâr dalgalarına karışır: "Geldikleri gibi giderler." Küçük teknede yaveri Cevat Abbas'a bu cevabı veren büyük yolcu, gelenleri, zamanı geldiğinde, geldikleri gibi gerisingeriye postalayacak olan Mustafa Kemal'den başkası değildir! (6)

Şehri işgal edenler elbette sadece düşmanın silahlı güçleri olmamıştır. Buraya kapağı atanlar, İstanbul'dan kaçıp Bodrum'a yerleşenlere benzemez. Anadolu'nun çeşitli yerlerinden ya da sınırlarımızın dışından buraya pek çok insan silah zoruyla değil ekonomik zorunlulukla gelmiştir. Evini, köyünü terk edip ekmek parası için gurbet trenine ayakları geri geri giderek binenler, Köylü ya da Birinci sigarası, bilemedin Bafra içerler, bıyıkları da vapura Kadıköy iskelesinden binip Yeni Harman tütüren beylerinkinden farklıdır. Aralarında kendine güvenen bıçkınlar, "Seni yencem lan İstanbul!" diye haykıran Haydarpaşa iskelesinden Bahçe tipi vapurlardan (Fenerbahçe, Paşabahçe, Dolmabahçe) birine atlayarak Köprü'ye iner; orada, varsa kendilerini bekleyen yakınlarıyla, hemşerileriyle kucaklaşırlar. Kimsesiz gariban takımından olanlarsa etrafta kendilerine benzeyen birilerini ararlar, bulurlarsa ürkek bir "selamünaleyküm"le yanaşıp ucuz Sirkeci otellerinin yolunu sorarlar.

Uluslararası üne sahip dolandırıcımız Sülün Osman da bunları karşılayanlar arasındadır. O da kendisine yol soran

birini gözüne kestirdiğinde pençesini geçiren bir atmaca gibi koluna girer. “Hoş geldin ağam, memleket neresidir?” muhabbetinden sonra hoş geleni boş gönderecek oyunu başlatır. İstanbul’un taşının toprağının altın olmasından başlayarak birinci perdeyi, “Kafayı çalıştıran burada karun olur ama imkânlar artık eskisi kadar çok değil, geç kalmayan kazanır,” diyerek kapatır. İkinci perdeye telaşlanarak giren ve bir an önce köşe dönmenin baş döndürücü girdabına kapılmış garibanın önüne elindeki seçenekleri koyar. Çabuk nakde dönüşecek bir yatırım yapmak isteyeneye vızır vızır gelinip gidilen Köprü’nün olmayan geçiş ücretinden pay almasını önerir. Karşıda görünen Galata Kulesi’ni merak eden çıkarsa, ona da “al, işlet, devret” sisteminin mucidi olarak buranın işletme hakkını verir. Son perdede, elindeki üç-beş kuruşu da “dakka bir gol bir” kaptıran kasketli uyanık için dram, şöhreti sınırlarımızı aşan Sülün Osman için TV’lerde gösterilen program vardır.

### **“Seni Yencem Lan İstanbul!”**

Boyunbağsız mintanının yakalarını açarak kıllarını tehdit gibi sergileyen, tespihlerini sallayarak eski yerleşiklerin alışık olmadıkları bir lehçeyle, “Seni yencem lan İstanbul!” diye nara atanlar, bu kentte ütülüp boynu bükülenlere genellikle ağır basmış, iyi yerleri onlar kapmıştır. Akın akın gelen milyonlar beş yılda bir yapılan nüfus sayımlarında önce varoşların kayıtlarına girmişlerdir. Bunlar yalnız kendilerini değil, köysel âdet ve göreneklerini de beraberlerinde getirmişlerdir. İstanbul kokusuna hayli uzaktırlar; dahası, onu koklamaya, içlerine çekmeye de pek hevesli değildirler. Bildiklerinden uzaklaşmaya korkarlar. Kokuymuş, renkmiş, toplumsal uyummuş, onları ilgilendirmez. Ayakta kalma, var olma iç-

güdüleriyle yaşam mücadelesinde nefes almaya devam etmeleri için gerekli olan neyse onu ne pahasına, kimin zararına olursa olsun kendi bildikleri biçimde yapmaya bakarlar. Bu yüzden de Şule Gürbüz'ün saptamasıyla, "*İstanbul'a on sekiz yaşından sonra gelenin ne dili ne dimağı değişir; ne yerliliği geçer ne yeni kök salabilir.*" (7)

İstanbul, eski sahiplerinin gözünde, ipe, urganla sıkı sıkıya bağlanmış tahta bavullarıyla gelen bu dışarıklıkların kendi bildiklerini dayatmalarına direnememiş, onlara, "Durun ne yapıyorsunuz?" diyememiş, zarafetini koruyamayarak yenilen taraf olmuştur. Onları şehri işgal etmekten alıkoyacak, gelenleri geri dönmeye özendirecek siyasal yaklaşımlar, kent ve toplum projeleri ile ekonomik planlama da bulunmadığından koca şehir, Haydarpaşa'da vapurlara, "Seni yencem lan!" diye naralanarak başına buyruk doluşanların altında ezilerek soluksuz kalmıştır.

"Bizim Apartmanın Sahibi" adlı öyküsünde Aziz Nesin yenilenen yenileni, sadeliğin doruğuna çıkan eşsiz anlatımıyla birkaç cümlede anlatır. İstanbul'a gelip önce kapıcılık yapan, ardından da o merdivenlerini silip çöplerini topladığı apartmanın sahibi olan bir Anadolu uyanığı, kendisini eskiden tanıdığı için bu değişimi karşısında şaşkınlığını gizleyemeyen birine şöyle der: "*İnsaf edin beyefendi, yirmi iki yıldır İstanbul'dayım, İstanbul kaldırımını çiğniyorum, artık bir apartmanım da olmasın mı?*" Bunu duyan ve apartman sahibinin kiracısı olup kirasını bile zamanında ödeyemeyen öykü kahramanı ise acısını bize haykırır: "*Ben doğma büyüme İstanbullu olduğuma, yirmi iki değil, kırk iki yıldır İstanbul'da yaşadığıma utandım, başımı önüme eğdim. O günden sonra nerelisin diye sorsalar, Sivashyım, İstanbul'a geleli daha altı yaş oldu, diyorum.*" (8)